

Figur 1. Grunneierene uttrykker at det å slå og skjøtte ei artsrik slåttemark øker interessen for biomangfoldet, og at det er motiverende å se at skjøtselen virker. Foto Ellen Svalheim/NIBIO.

Grunneiermedvirkning i skjøtselplanprosesser

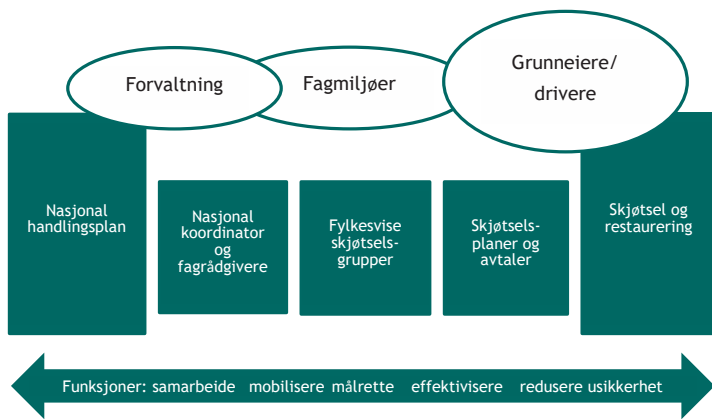
Slåttemarkene er en kritisk trua naturtype som er avhengig av skjøtsel. I all hovedsak er det grunneieren selv som gjennomfører skjøtselstiltakene og som tar vare på det biologiske mangfoldet. Tilskudd til skjøtselsarbeidet gis via Miljødirektoratets og Landbruksdirektoratets ordninger.

SLÅTTEMARKENE ER KRITISK TRUA

De gamle slåttemarkene er leveområder for et stort artsmangfold, og i henhold til Norsk Rødliste for naturtyper (2018) er slåttemarkene en kritisk trua (CR) naturtype. Slåttemarkene er klassifiserte som Utvalgt naturtype med en egen handlingsplan som ble revidert i 2023. Oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark følger den såkalte «Arvesølv-modellen», der sterk grunneiermedvirkning og samarbeid mellom forvaltningen og ulike fagmiljøer står sentralt.

TILSKUDDSDORDNINGER TIL SKJØTSEL

Slåttemarkene er avhengig av jevnlig og tradisjonell skjøtsel, og det er i all hovedsak grunneieren selv som gjennomfører tiltakene og på den måten tar vare på det biologiske mangfoldet i slike områder. For å utføre restaurerings- skjøtselsarbeid i slåttemarkene kan grunneier søke tilskudd, i hovedsak gjennom Miljødirektoratet sin ordning «Tilskudd til tiltak som ivaretar natur» og Landbruksdirektoratet sitt Regionale miljøprogram (RMP tilskudd). I enkelte tilfeller kombineres også ulike tilskuddsordninger. Grunneierne som mottar tilskudd fra Miljødirektoratet, har

Figur 2. Illustrasjon av forvaltningsmodellen som benyttes for de utvalgte naturtypene slåttemark, kystlynghei og slåttemyr («arvesølvmodellen»). Illustrasjonen er henta fra Miljødirektoratet 2021.

krav om at det skal utarbeides en skjøtselsplan som beskriver tiltakene. Aktive bønder som er berettiget produksjonstilskudd kan søke RMP for skjøtsel, men disse er ikke pålagt skjøtselsplan. Noen grunneiere utfører også skjøtsel i slåttemarker som ligger innenfor verneområdene eller i et utvalgt kulturlandskap (UKL), og som mottar hhv. verneområdemidler og UKL-midler til dette.

MÅLSETNINGER OG METODER

NIBIO har undersøkt hvordan grunneiermedvirkning fungerer i skjøtselsplanprosesser, prosesser som krever tett dialog mellom grunneiere og konsulenter. Målsettingen har vært å undersøke hva som motiverer de grunneierne som driver med skjøtsel, uansett om de har skjøtselsplan eller ikke.

Vi har innhentet datamateriale gjennom en digital spørreundersøkelse rettet mot tilskuddsmottakere

Figur 3. Åraksbø i Bygland kommune. I forgrunnen ses ei artsrik slåttemark som ligger inntil ei grovføring der det høstes vinterfôr til sau. Foto Ellen Svalheim/NIBIO.

(262 informanter) og gjennom kvalitative intervjuer (6 grunneiere, 4 konsulenter) i 2024 og 2025.

HVEM HAR SVART PÅ SPØRREUNDERSØKELSEN?

Det er i all hovedsak (90%) grunneierne selv som har svart på spørreundersøkelsen. Tre fjerdedel av de som har svart er menn, og en fjerdedel er kvinner. Litt over halvparten av de som har svart er mellom 50–69 år. Resten fordeler seg forholdsvis jevnt på aldersgruppen under 50 år og aldersgruppen over 70 år. Det er høyest antall svar fra Vestland fylke, og deretter kommer Innlandet, Agder og Telemark. Over halvparten av de som svarte fikk utarbeidet skjøtselsplan for mer enn ti år siden.

Noe over halvparten (55 %) av informantene i spørreundersøkelsen har aktiv drift med egen jordbruksvirksomhet, mens 45 % av dem skjøtter slåttemarker som ligger på eiendommer uten aktiv jordbruksdrift. Grovførbasert husdyrproduksjon er mest vanlig hos de som har egen jordbruksaktivitet. De fleste av de som har svart utfører skjøtselen selv, mens 20 % også utfører skjøtsel på andre sin eiendom.

HVEM TAR INITIATIVET TIL SKJØTSELSPLANEN?

Undersøkelsen viser at i over halvparten av tilfellene, så var det Statsforvalteren eller kommunen som tok initiativ til at grunneier skulle få skjøtselsplan for si(ne) slåttemark(er). For de øvrige informantene var det enten de selv, biologer/konsulenter eller Norsk Landbruksrådgiving som tok det første initiativet. I den innledende fasen av arbeidet ble de fleste grunneiere kontaktet med tanke på befaring i slåttemarka. Noen opplevde derimot at de ikke mottok noen informasjon og heller ikke ble involvert i prosessen som ble igangsatt.

GJENSIDIG OG TETT DIALOG ER AVGJØRENDE

Spørreundersøkelsen viser at de aller fleste grunneierne hadde hatt god dialog med konsulentene. I slike tilfeller beskriver de prosessen som lærerik og med stor grad av kunnskapsutveksling. Slike gode prosesser innebar også at konsulentene åpnet opp for å diskutere praktiske løsninger med grunneier underveis. Konsulentene uttrykker ønske om å lage gode skjøtselsplaner og anser også grunneierinvolveringen som viktig. Tidsfaktoren (tilgjengelige budsjetter) i arbeidet er ikke til hinder for denne typen involvering, ifølge konsulentene.

Flesteparten av grunneierne opplevde at deres innspill i skjøtselsplanarbeidet ble tatt hensyn til, mens en mindre andel (<10 %) sier de ikke ble kontaktet igjen etter at konsulent hadde vært på befaring.

I noen tilfeller fikk grunneier tilsendt en ferdig skjøtselsplan i posten uten noen videre dialog.

I de tilfellene der grunneier opplevde dårlig involvering, ble arbeidet med skjøtselsplanen opplevd som demotiverende. Noen grunneiere gir uttrykk for at de ikke opplevde seg selv som en ressurs i prosessen, til tross for at de sitter inne med mye kunnskap om brukshistorien og har stor interesse for å ivareta det biologiske mangfoldet. Konsulentene på sin side opplever i noen tilfeller at grunneierinvolveringen innebærer vanskelige sosiale prosesser og at de møtes med skepsis. Vi tolker dette som at det kan være hensiktsmessig at Statsforvalteren er den som først tar kontakt med grunneier og gir informasjon om prosessen, før konsulentene kobles inn.

Noen grunneiere påpeker at de savner en sterkere landbruksfaglig tilnærming og kompetanse hos konsulentene, slik at de tiltakene som beskrives i skjøtselsplanen faktisk kan gjennomføres i praksis. Konsulentene på sin side ser også at manglende landbruksfaglig kompetanse kan være en utfordring, og ønsker seg kurs knyttet til aktuelle problemstillinger slik at de kan imøtekomme grunneierne på en bedre måte. Grunneierne beskriver videre at det opplevdes som positivt at skjøtselsplanen ikke medførte noen vesentlige endringer i den skjøtselen de allerede praktiserte.

HVA MOTIVERER GRUNNEIEREN?

Både grunneiere som skjøtter slåttemarkar med tilskudd fra RMP og gjennom «Tilskudd til tiltak som ivaretar natur» uttrykker et ønske om å skjøtte og å ta vare på disse verdiene for storsamfunnet. De drives av en motivasjon knyttet til det å ivareta kulturlandskapet, bygningsmiljøet, artsmangfoldet, og tradisjonene. Flere trekker også fram barndomsminner som en motivasjonsfaktor, samt at de ønsker å videreføre opplevelser knyttet til arbeidsfellesskapet i storfamilien.

For aktive bønder representerer også høyet fra de artsrike slåttemarkene er ressurs. Det at disse arealene slås hvert år, bidrar også til å ivareta gode beiteområder utover høsten.

KONTINUITET OG MODERNISERING

Våre resultater viser at det er grunneiere uten skjøtselsplan som har lengst kontinuitet i skjøtselen. Blant de som har fått utarbeidet skjøtselsplan er det en tendens til noe mer modernisering og en forenkling av skjøtseltiltakene. Mangel på beitedyr fører for eksempel ofte til at tradisjonelle og nødvendige skjøtseltiltak forsvinner fra slåttemarkene. Det er likevel

Figur 4. Illustrasjonsfoto: Befaring med skjøtselsplanskrivere og grunneier i slåtteeng på Sør-Åkerøya i Alstadhaug kommune. Foto Thomas Holm Carlsen/NIBIO.

små forskjeller mellom de som har skjøtselsplan og de som ikke har det, når det gjelder tiltak knyttet til slåttent og slåtttonna i disse arealene. Muligens virker selve skjøtselsplanprosessen positivt inn på bevisstgjøringen i forhold til det å hindre gjengroing og det å ta vare på det biologiske mangfoldet.

ØKONOMI ER IKKE LIKE VIKTIG FOR ALLE

For den aktive bonden, som har gården som levebrød, er størrelsen på tilskuddssatsene for skjøtsel viktig. For disse må det være økonomi både i selve gårdsdriften og i skjøtselen. Noen forteller også om at de får reduserte tilskudd, i tilfeller der deres slåttemark overflyttes til andre tilskuddsordninger (for eksempel

Figur 5. Illustrasjonsfoto: Grunneiere motiveres til å gjøre skjøtseltiltak, blant annet for å ta vare på det biologiske mangfoldet og tradisjonene som er knyttet til dem. Her leder grunneierne etter marinøkler i slåttemarka si i Hydalen i Hemsedal. Foto Ellen Svalheim/NIBIO.

til verneområdemidler). En annen utfordring er knyttet til det at tilskuddene er så lave at de ikke dekker innleid hjelp i en travel sommersesong. De som ikke har gården som levebrød derimot, gir uttrykk for at tilskuddssatsene ikke er avgjørende for dem. Flere av disse sier at de uansett vil fortsette arbeidet med å skjøtte slåttemarkene.

HVA MED FRAMTIDA?

Ifølge undersøkelsen er både de som har skjøtselsplan og de som ikke har det optimistiske med tanke på skjøtsel av slåttemarkene framover. Flesteparten av de som svarer, ser også for seg at de fortsatt skjøtter slåttemarkene om fem år.

REFERANSER

Artsdatabanken 2018. Norsk rødliste for naturtyper. Lastet ned (02.03.2025) fra <https://artsdatabanken.no/rodlister/naturtyper>

Artsdatabanken 2021. Norsk rødliste for arter 2021. Lastet ned (02.03.2025) fra <https://lister.artsdatabanken.no/rodlister/arter/2021/>

Landbruksdirektoratet 2021. Regionalt miljøtilskudd til jordbruket (RMP). Kommentar til regelverk. Lastet ned (19.03/2025) fra <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/ordninger-for-jordbruk/regionalt-miljotilskudd-rmb/regionalt-miljotilskudd-rmp--kommentarer-til-regelverk>

Landbruksdirektoratet, 2023. Instruks for regionale miljøtilskudd 2023–2027. Avdeling ressurs og areal. Seksjon miljø og klima. Dato 7.7.2022. Oppdatert 10.03.2025.

Lovdata 2011. Forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-05-13-512>

Miljødirektoratet 2021. Gjennomgang av miljøforvaltningens virkemidler brukt på skjøtselsbetinga natur. Internt notat.

Miljødirektoratet 2023. M-2568. Handlingsplan for slåttemark – og tilhørende artsmangfold i perioden 2023-2037. <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/arter-naturtyper/truede-arter-og-naturtyper/handlingsplaner-for-utvalgte-naturtyper/handlingsplan-slattemark/>

Naturvernforbundet i Hordaland, 2023. Humlevenner og sommerfuglvoktere! Bli med på Oppdrag Blomstereng! <https://naturvernforbundet.no/content/uploads/sites/13/2024/03/Brosjyre-Oppdrag-Blomstereng-mars-2024-ny.pdf>

Svalheim, E., 2012. Arvesølvprosjektet. En pådriver for det kulturavhengige biomangfoldet. Bioforsk Rapport;7(192) 2012. <http://hdl.handle.net/11250/2451219>

Svalheim 2019. Folka og landskapet. Ei vandring i artsrike kulturmarker. Fagbokforlaget.

Svalheim, E., 2022. Kunnskapsgrunnlag for slåttemark og lauveng for nasjonal handlingsplanperiode 2023-2037. NIBIO rapport 8/138/2022. <https://hdl.handle.net/11250/3031776>

Zhal-Thanem, Alexander & Anders M. Melås. 2022. Trender i norsk landbruk 2022. En nasjonal spørreundersøkelse blant bønder i Norge. R-10/22, Ruralis. <https://hdl.handle.net/11250/3041398>

Prosjektet er finansiert av Landbruksdirektoratet, gjennom Klima- og miljøprogrammet.

Figur 6. De aller fleste anvender tohjuls- slåmaskin i de artsrike slåttemarkene og tørker høyet på bakken. Høyet hesjes og anvendes oftere som fôr til egne dyr hos grunneiere uten skjøtselsplan enn hos de som har skjøtselsplan.

Foto: Bolette Bele/NIBIO.

RÅD TIL VIDERE OPPFØLGING I HANDLINGSPLANARBEIDET

- Grunneierne må være sterkt involvert og i tett dialog med konsulenten i løpet av hele skjøtselsplanprosessen
- Skjøtselsplanmalene som er utarbeidet fra Miljødirektoratet bør anvendes
- Skjøtselsrådene som gis i skjøtselsplanen må være avklart med grunneier og må være mulig å gjennomføre i praksis
- I de tilfellene der skjøtselen fungerer bra og tilstanden til slåttemarka er god, er det ingen grunn til større endringer som avviker fra grunneiers praksis
- Statsforvalteren kan med fordel ta en tydeligere rolle med tanke på førstekontakten mot grunneier og sørge for god informasjonsflyt
- Relevante landbruksfaglige problemstillinger knyttet til skjøtselen må inkluderes i skjøtselsplanprosessene
- Regionale og lokale arrangementer og arenaer knyttet til skjøtselen av slåttemarkene bør inkludere både den yngre generasjonen og eldre kulturbærere, slik at man sikrer overføring av den erfaringsbaserte kunnskapen

FORFATTERE:

Svalheim, E., Bele, B., Flø, B.E., Blütecher, E., Grenne, S.N., Maurset, M.U., Thorvaldsen, P.